

URALI RAHVASTE ÜHENDAJA: Äsja toimus Soomes Lahtis soome-ugri rahvaste maailmakongress. Kongress leiab aset iga nelja aasta tagant ning Inimõiguste Instituut palus **Andres Heinapuul** rääkida kongresside ajalooost, kuna Andres on olnud nende kõigiga seotud. Kuna aasta-aastalt kontrollib Vene võim sealseid soomeugrilasi aina enam, püsib oht, et kongressist saab ühel hetkel vene tantsupidu.

Väikerahvaste õigused või vene tantsupidu?

Esimene kongress: Venemaa 1992

Maailmakongress eestlaste, soomlaste ja ungarlaste osalusel õnnestus korraldada 1992. aasta detsembris. Kongressi korraldamist toetas Venemaa ülemnõukogu, tervitustelegrammi saatis Venemaa president **Boriss Jeltsin**. Kongressi esindusnormid olid 10 delegaati alla 100 000 rahvaarvuga rahvastelt, suurematelt 20 delegaati. Kongressil oli esindatud 14 urali rahvast.

Maailmakongressi korraldajate peaesmärk oli saada rahvusvahelist tuge oma ettepanekutele Venemaa rahvaste elu ümberkorraldamiseks vastavalt rahvusvahelise õiguse põhimõtetele. Kahjuks olid eelkõige soomlased kategooriliselt vastu Venemaa "siseasjadesse sekkumisele". Algselt resolutsiooniks kavandatu muutus Venemaal elavate rahvaste delegatsioonide pöördumiseks Venemaa parlamendi ja valitsuse ning soome-ugri vabariikide võimude poole.

Siiski võib arvata, et juba rahvusvahelise kongressi toimumine tugevdas Venemaa soomeugrilaste positsioone tollasel nõrgal Venemaal, mis püüdis võimalikult demokraatlik välja näha ning saada maailmas salongikõlblikuks.

Kongress võttis vastu maailma soome-ugri rahvaste koostöö põhimõtete, eesmärkide ja ülesannete deklaratsiooni, mis kujunes küll paraku väga lühikeseks – julgematele väljütlemistele pani soomlaste esindaja, Tampere Lenini muuseumi direktor **Aimo Minkkinen** veto.

Kongressi õhkkond oli täis suurt vabane-mise tunnet. Venemaa esindajad said esimest korda rahvusvahelise seltskonna ees avameelselt kõnelda oma pikka aega mahavaikitud muredest ja kuluarides arutada oma rahvaste pääsemise teid.

Ungari 1996. Budapest

Kuid järgmisel kongressil Budapestis 1996 ootas meid hoopis teine pilt. FSB oli hakanud rohkem jälgima ja kimbutama rahvusliikumise tegelasi. Tunti hirmu Tšetšeenia sündmuste kordumise ees, kuigi soome-ugri rahvuslastest isegi radikaalsemad ei seadnud oma eesmärgiks riiklikku iseseisvust. Osalt sellegi pärast, et soome-ugri radikaalidel polnud positiivset programmi, olid radikaalsemad voolud rahvusliikumistes kas nõrgenenud või sootuks kadunud.

Kongressil esinesid esimest korda plenaaristungil rahvaste esindajad, kuid paljudel juhtudel asendasid neid ikkagi administratsioonide pealikud, kes jutustasid, kui palju head nad on teinud vaestele soomeugrilastele. Kongressi lõppdokumendis oli juttu esimese soome-ugri rahvaste kongressi ajaloolisest tähtsusest, kuid praktiliselt ei midagi rahvaste probleemidest ega liikumise edasistest ülesannetest. Tänu eestlaste ettepanekutele muutus resolutsioon siiski kaalukamaks. Rõhutati, et rahvuse enesemääramise õigust ning kultuuride ja keelte omapära on hakatud käsitleda inimõigustena. Nõuti kõigile soome-ugri rahvastele enesemääramise õigust tegelikkuses, territoriaalse ja kultuuroromavalitsuse arendamist. Praktilises plaanis soovitati asuda soome-ugri rahvaste vastastikuste kultuuriesinduste loomisele. See oli samm edasi võrreldes esimese kongressi tagasihoidlikumate sõnastustega. Kogu kongressi korraldus oli aga väga segane.

Soome-ugri maailmakongress, unikaalne nähtus

Neli punkti, mis seda kõigest muust eristab

- ✘ **Esiteks**, maailmakongress ühendab rahvaid keelesuguluse alusel.
- ✘ **Teiseks**, siin ei tehta vahet riigirahvaste ja vähemusrahvaste vahel. Maailmas on palju vähemusrahvaste organisatsioone, kuid niisuguseid, millesse kuuluvad nii riigi- kui ka vähemusrahvad, ma ei tea.
- ✘ **Kolmandaks**, vadjalaste ja ungarlaste häälel on võrdne kaal: igal rahval on üks hääle, hoolimata tema arvukusest. Kui ka mujal pole väikestel hõimurahvastel enesemääramisõigust, siis vastavalt Sõktõvkari deklaratsioonile ja muudele alusdokumentidele on see neil kongressil ja konsultatiivkomitees, kasvõi sümboliseelt.
- ✘ **Neljandaks**, sisulised küsimused otsustatakse nii kongressil kui ka konsultatiivkomitees konsensuse alusel. See oli soomlaste kongressist osavõtu tingimus. Nojah, ilus see ju on, aga see annab võimaluse igale rahvale (või iga rahva „esindajale“) blokeerida mistahes teema arutamise. Konsultatiivkomitee töö tema teisel aastakümnel on just sellepärast olnud vähe tulemuslik.

Soome 2000. Helsingi

Budapesti segaduste tulemusena hakkas pärast kongressi kohe töö nii konsultatiivkomitee kui kongressi alusdokumentidega ja järgmine kongress Helsingis 2000. aastal toimus palju viisipärasemalt. Lõppdokumendi aruteluks enne kongressi oli aega, see sisaldas juba konkreetseid nõudmisi ning viiteid rahvusvahelise õiguse aktidele. Kui Budapesti kongressi avas Ungari president **Árpád Göncz**, siis Helsingis esinesid juba Eesti, Soome ja Ungari presidentid, nagu ka kõigil hili-matematel kongressidel. Üldine tonaalsus oli pigem asjalik, kuigi nii plenaaristungil kui ka erialasektsioonides esines ka tühje kiidulaule Venemaa valitsusele.

Suur osa Venemaa delegaate oli siiski juba võimude käpa all. Kui **Lennart Meri** kaitses oma kõnes hante Venemaa naftatööstuse eest, siis Handi-Mansi AR administratsiooni esindaja (ja handi rahva delegaat) andis talle vastulöögi. Niisuguses olukorras jättis hantide esindaja **Maria Voldina** kõne hantide probleemidest igaks juhuks ette lugemata ja laulis selle asemel ilusa handi-keelse laulu.

Eesti 2004. Tallinn

2004. aastal toimunud Tallinna kongressi ajaks oli enamik Venemaa soomeugrilaste rahvuskongressi täielikult allutatud kohalikule võimule, sõltumatuks olid jäänud ainult niisuguste rahvaste organisatsioonid, kes elasid eri administratiivüksustes ning seetõttu olid ilma kindla ülemuseta. Korraldajad püüdsid rohkem organiseerida kuluaritegevust ja kutsuda kongressile sõltumatuid vaatlejaid nii soomeugrilaste kui ka ekspertide seast.

Kohal olid ka Euroopa Nõukogu Vähemusrahvaste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee eksperdid. Ilu pärast võisid rahvaste delegatsioonid plenaaristungil esineda omas keeles.

Venemaa 2008. Hantõ-Mansiisk

Enne 2008. aasta Hantõ-Mansiiski kongressi sekus konsultatiivkomitee tegevusse **Aleksandr Žuravski**, 2005. aastast Venemaa regionaalarengu ministriumini rahvussuhete osakonna juhataja asetäitja, 2006. aastast juhataja. Žuravski asus kohe õpetama, kuidas väikerahvad käituma

peavad ning kui hea on neil paljurahvuselisel Venemaal elada.

Vastukaaluks maailmakongressile reorganiseeriti 2005. aastal Venemaa Soome-Ugri Rahvaste Assotsiatsioon (AFUN). AFUN-i põhikirja järgi on selle liikmed üksikisikud ning ta koosneb ligi 40 regionaalsest osakonnast oblastites või vabariikides. AFUN-i esimees on Saranski linnaapea **Pjotr Tultajev**, aseesimees Mari Vabariigi asepeaminister **Mihhail Vasjutin**. Nii muudeti AFUN täielikult võimudest sõltuvaks ning loomulikult asus riik seda heldelt rahastama.

Viimasel kongressil Lahtis ütles Žuravski kõnetoolist, et ainus Venemaa soomeugrilaste legitiimne esindus on AFUN.

AFUN-i ja Žuravski esimeseks etteasteks kujunes proov jõuga konsultatiivkomitee peakorter Soomest Venemaale tuua Hantõ-Mansiiski kongressil 2008. aastal. Kuigi Žuravskil olid kõik võimalused oma sulaste abil konsultatiivkomitees vastavad dokumendid ette valmistada, püüdis ta seda korraldada kongressi viimasel plenaaristungil Novgorodi veetše printsibiil: karjuti "Rossija, Rossija!". Ilmselt loodeti massiga lüüa, arvestades, et kongress toimub Venemaal. Siiski demokraatlikud protseduurid võitsid ning Žuravski kaotas.

Ungari 2012. Siofok ja 2014 vahekonverents Petroskois

Siofoki kongress Ungaris 2012. aastal kujunes taas murdekohaks, sest sinna pääsesid Venemaalt suuremalt jaolt ametnikud ja võimudele ustavad inimesed, kes kartsid suhelda välismaalastega, sest ülemused olid neil selle ära keelanud. Nii kujunes kogu diskussioon kongressil sisutühjaks. Kongressile oli saanud ka suur hulk Soome noori, kes olid kongressil esmakordselt. Nad ei jäänud ei korralduse ega sisuga rahule ja nõudsid, et järgmine kongress Soomes peab toimuma teisiti.

2014. aasta korraldati Vene Karjalas Petroskois vahekonverents, millel lepiti kokku kongressi reformi põhisuunad. Selle põhjal tehti kongressi kodukord ja muudeti konsultatiivkomitee kodukorda. Uue süsteemi kohaselt asendati sektioonid ettevalmistatud teemadiskussioonidega, kusjuures teemarühmade moderaatorid ja põhietekandjad/panelistid ei pruugi olla delegaadid. Nii saavutati olukord, kus Venemaa soomeugrilaste heast elust rääkis meile Lahtis ainult Žuravski ja ehk veel mõni.

Niisugune süsteem ei meeldinud loomulikult AFUN-ile. Eesmärgiks oli takistada konsultatiivkomiteel kongressiks valmistumist ja see siis üle võtta, põhjendusega, et kvoorumi puudumise tõttu pole konsultatiivkomitee otsused legitiimsed. Hirm oli küll asjatu, sest hiljem Moskvas kogunenud koosolekul tuli kvoorumi kokku.

Järgnevalt püüti mõjutada juba organiseerimisel olevat teemarühmade teemaatikad, taas käsu korras ja eirates kõiki kongressi protseduure. Seegi ei õnnestunud: konsultatiivkomitee pidas protseduurireeglite kinni, vastavalt neile ei tulnud mingeid ettepanekuid.

Lõpuks soovitati valida kongressi delegaate ainult AFUN-i nõukogu liikmeid, igasse delegatsiooni viis. Nii oligi udmurdi rahva volitatud delegatsioonis viis inimest, ülipüüdlilikud PERNI komid saatsid ainult ühe esindaja.

Tänu uuele teemarühmade süsteemile oli

Ülemus Žuravski ründas kongressil kogu ülejäänud maailma, et nood tikkuvat Venemaad õpetama, kuidas inimõiguste alal käituda, samal ajal, kui peaks ise Venemaalt õppima.

arutelu kongressil asjalikum ja konstruktiivsem kui varasematel kordadel, tühja juttu oli palju vähem.

Lahti 2016. Soome

Seekordsel kongressil Lahtis oli Venemaa võimude esindus kõigi aegade väikseim. Ei olnud parlamendidelegatsiooni nagu varem ja üldse demonstreeriti, et Venemaa jaoks pole kongress oluline.

Üllatuslikult aga saatis kongressile tervitus-telegrammi Venemaa president **Vladimir Putin**.

Tervituses tunnustati soomeugrilaste maailmakongressi kui võimalust arutada aktuaalseid sotsiaalseid, majanduslikke, humanitaarseid ja demograafilisi probleeme. "Olen veendunud, et teie diskussioonides välja töötatud ideed ja initsiatiivid leiavad praktilise kasutuse, aitavad kaasa vastastikku kasuliku rahvusvahelise koostöö edasisele laienemisele, eri riikide kodanike üksteisemõistmise ja usalduse tugevnemisele," seisis Putini telegrammis.

Aleksandr Žuravski (kes tegeleb Venemaal lisaks vähemusrahvustele ka teatriküsimustega!) kõne oli tervitus-telegrammi tonaalsusega teravas vastuolus, ta ründas kogu ülejäänud maailma selle eest, et nood tikkuvat Venemaad õpetama, kuidas käituda vähemustega, samas kui peaksid hoopis Venemaalt õppima.

Komi sotsioloog **Aleksei Konjuhov** kommenteeris seda ajalehele Helsingin Sanomat nii: "Kui tullakse teisi õpetama, ei sünni dialoogi. Žuravskil on kombeks kõiki õpetada, välja arvatud võib-olla vaid pingviinid. Soome-ugri liikumine on kasvanud rohujuuretasandilt, alt üles. Riik püüab ehitada suhteid ülalt alla ja niisugusel olukorral ei saa olla rahumeelseid lahendusi."

Žuravskil tekkis ka terav paarikümne minuti sõnavahetus Inimõiguste Instituuti esindanud **Juku-Kalle Raidiga**.

Muidugi pole rünnak soomeugrilaste vastu Žuravski isiklik sõjakäik, praegusel Venemaal pole

SOOMEUGRI MAAILMAKONGRESS, HANTŌMANSIISK 2008: Toomas Hendrik Ilves, Evelin Ilves ja Venemaa president Dmitri Medvedev, kes pildistamise hetkel sammu ette astus, et Evelinist pikem paista.

võimalik mingi väikese ametniku eravälispoliitika. Ootamatule telegrammile on ka palju praktilisem seletus. Nimelt pidi Vladimir Putin Soome presidendile **Sauli Niinistöle** kuu aja pärast külla tulema. Ja vältimaks ebamugavaid küsimusi äsja toimunud soome-ugri maailmakongressi asjus nende ühisel pressikonverentsil, kirjutaski Putini PR-meeskond niisuguse telegrammi.

Venemaa praeguse võimuvetikaali loogikasse ei saa mahtuda mingi välissuhtlus, mis ei allu võimude kontrollile. Selle tunnismärkideks on nn agendiseadus ja muudki õigusaktid, mis vähendavad kodanikeühenduste tegevusvõimalusi. Ja põhimõtteliselt ei tohiks olla võimalik, et mingil rahvusvahelisel foorumil moodustavad ühise delegatsiooni Venemaa ja NATO riikide kodanikud. Kongressil olid aga ingerisoomlaste delegatsioonid inimesed Venemaalt, Soomest, Rootsist ja Eestist, Norra, Rootsist, Soome ja Venemaa saamid moodustasid ühise delegatsiooni.

Võimuvetikaalist ei hooli ka näiteks vepslased, kes elavad Karjalas, Vologda ja Leningradi oblastis. Nemad said kongressile tulla täisdelegatsiooniga, sest neil polnud üht kindlat ülemust. Ei usu üldse, et rahvaste esinduste kongress võiks praegusele Venemaa võimule vastuvõetav olla.

Eesti 2020. Tartu

Õigupoolest ime, et kongressid siamaani toimuvad. See oleks võimatu, kui mõne rahva esindajad Venemaal seda ei toetaks. Siiski on võimalik, et komi delegatsioon valiti demokraatlikult, mitte nimekirja alusel. Nende rahvaste esindajad, kellel ei ole "oma" haldusüksust, on oma otsustustes vabamad ja toetavad kongressi, sest neil ei ole mingit muud foorumit, kus rahvana esineda, kui AFUN ei ole enam rahvaste ühendus.

Kõige olulisem aga, mis on siiani aidanud ses võitluses peale jääda, on selgete protseduurireeglite kehtestamine pärast Budapesti kongressi. Tegelikult on Venemaa võitlus kongressi vastu olnud ka võitlus selgete ja demokraatlike protseduuride vastu, soov kehtestada "ülemuste" võim, nagu Venemaal juba kehtib. Rahvusvahelises organisatsioonis, mis ei allu "ülemustele", on see aga erakordselt raske.

Ja ehkki kongressidel püütakse pidevalt käima tõmmata vene estraadi, on see siiski vajalik kui šans väikerahvastele, millest loodetavasti ei saa vene tantsupidu.

Nelja aasta pärast toimub kongress Tartus ja eks see ole ka meie teha, mismoodi asjad välja nägema hakkavad. ✕

Üllatuslikult saatis kongressile tervitus-telegrammi Venemaa president Vladimir Putin.

LINNATEATER.EE

Viimast hooaega mängukavas!

Diana Leesalu / Paavo Piik

L A N T I M I S -
K U N S T N I K U D

13., 14. septembril ja
10., 11., 17., 18. oktoobril
Salme Kultuurikeskuses

LAVASTAJAD Diana Leesalu ja Paavo Piik
KUNSTNIK Kristel Maamägi
DRAMATURG-ASSISTENT Kristiina Jalasto
VALGUSKUJUNDAJA Priidu Adlas
MUSIKALINE KUJUNDAJA Veiko Tubin
KOREOGRAAF Maiken Schmidt

OSADES: Kaspar Velberg, Henrik Kalmet,
Priit Pius, Märt Pius, Mart Toome,
Maiken Schmidt ja Liis Lass

Sa ei pea enam kunagi üksi koju minema.